

շեւիկների հետ միասին: Գիտաւորեալ սխալներ՝ միտումնաւոր կառուցածքների համար:

Ամբողջ ժողովածուն արժէք ունի միայն իբրեւ նիւթերի եւ վաւերագրերի

աղբիւր այդ դէպքերի մասին, իսկ Սեֆի մեկնաբանութիւններն, ի հարկէ, անարժէք եւ անընդունելի բաներ են մեծ մասամբ:

Ն. ԲԱԴԱԼԵԱՆ

Գ. ԳԻԻԶԱԼԵԱՆ՝ Պատմական խնդիրներ», Հրատ.՝ «Արագ»
Հրատ. Ընկերութեան, քիւ 1, Պէյրութ, 1937.

158 էջոց այս գիրքը իր մէջ ամփոփում է 4 յօդած՝ «Մարքսիզմը եւ Ազգային Հարցը», «Մեծ յորեկանի առթիւ», «Ստեփ. Նազարեան» եւ «Մի. Փարիզական»։ Այս յօդածներից առաջինը եւ «Ստ. Նազարեան»-ի երկու գլուխները արտատպւած են «Դրօշ»-ից, «Մեծ յորեկանի առթիւ»-ն ու «Մ. Փարիզական»-ը՝ «Վէմ»-ից, իսկ «Ս. Նազարեան»-ի վերջին գլուխը՝ «Համագային Տարեգիրք»-ից։ «Պատմական խնդիրներ»-ը, հեղինակի ասելով, «մէկ փորձ է մտքի մէկ պտոյտ կատարելու հասարակական - քաղաքական գաղափարների աշխարհում»։ Եւ հրապուրիչ, յաջող ու արժէքաւոր փորձ, պէտք է անկասկածաբար մենք։

Գ. Գիւզալեանը մեր այն սակաւքիւ զարգացած պատմագետներից է — Գէորգեան ձեմաբանի ու Փրագայի Համալսարանի ընթացաւարտ եւ փորձած ուսուցիչ ու գրող — որ ոչ միայն տէր է մասնագիտական հմտութեան, այլ եւ սիրում է քափանցել պատմական - հասարակական երեւոյթների խորքը եւ նիւթը մշակել գիտական բարեխղճութեամբ։ Ունենալով համոզմունք փիլիսոփայական որոշ աշխարհայեացք՝ նա գերծ է դաւանամուկական նեղմտութիւնից, եւ քննութեան առարկայ վերցրած խնդիրները ուսումնասիրում, վերլուծում ու ներկայացնում է կատարեալ ազատութեամբ, միակ ելակէտ ունենալով առարկայական նշմարութիւնը, որքան, ի հարկէ, հնարաւոր է առարկա-

յականութիւնը ընկերային - պատմական հարցերում։

Իր այս յատկութիւնները փայլուն կերպով երեւան են գալիս եւ «Պատմական խնդիրներ» գրքում։ Այսպէս, «Մարքսիզմը եւ Ազգային հարցը» ռուսաւորմ Գիւզալեանը ամենամանրակրկիտ քննութեան է ենթարկում մարքսիզմի ըմբռնումները ազգային հարցի մասին, կերպում է նրա մոլորութիւնները եւ յանգում միակ նշմարիտ եզրակացութեան, թէ՛ «ազգութիւնը մշակութային միութիւն է, ընդհանրութիւն»։ Ի հարկէ, խօսքը գաղափարական բնորոշման մասին է եւ ոչ բնախօսական - կենսաբանական։ Յետոյ՝ «ազգութիւնը ստեղծագործութիւն է, մտքի, հոգու, մարման ու քաղաքական ստեղծագործութիւն, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է ազատութիւն, ազգային ուժերի լիակատար ազատութիւն»։ Ազատութիւնը ընկերային բոլոր երեւոյթների լուսաբանութեան նախապայմանն է Գիւզալեանի համար։

Յօդածը վերջանում է հետեւեալ խօսքերով. «Մշակոյթը իր էութեամբ եւ հիմքով մարդկային է, կապւած է մարդու գաղափարի հետ. մարդն է, որ մշակում է, ստեղծում է նոր բան. սակայն, մարդը ապրում եւ ստեղծում է ազգային միջավայրում ու կրում է նրա կնիքը։ Մարդու ստեղծագործութիւնը ազգային ձեւով է հանդէս գալիս։ Իր հիմքով մարդկային՝ մշակոյթը արտայայտութեամբ ազգային է, կազմակերպութեամբ միջազգային է»։

Ըստ էության, միտքը նիշտ է, ի հարկէ, բայց ձեւակերպութիւնը կարող է տեղիք տալ քիւրիւմացութեան, շփոթելով բոլշեւիկներին «ձեւով ազգային, բովանդակութեամբ միջազգային» բանաձեւի հետ: Քիչ է ասել՝ «մշակոյթը արտայայտութեամբ ազգային է». նա ազգային է եւ «իր հիմով», այսինքն՝ բովանդակութեամբ: «Միջազգային»-ը «ազգային մշակոյթների» համագումարն է:

Մտածելու շատ նիւթ է տալիս եւ «Մեծ յոբելեանի առթիւ» խիստ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւնը: Գիւզալեանը, լեզուի ու գրի կողմէն, կարեւոր դեր է տալիս կրօնին կայութեան կառուցման գործում. «Հայկական քրիստոնէութիւնը հայոց ազգային կազմակերպութեան մէկ ձեւն է եւ ամենէն բնորոշ ձեւը»: Ինչ որ պատմականօրէն, ի հարկէ, շատ նիշտ է, եւ հետեւանք է հայոց պետականութեան տարապայման տկարութեան ու հայ ժողովրդի ապրած իւրայատուկ պայմանների:

Բովանդակալից՝ ու հիւրեղ են եւ միւս երկու յօդածները՝ Ստ. Նազարեանի եւ Մկ. Փոքրուզալեանի մասին, որոնք ընդգրկում են 19-րդ դարի հայոց պատմութեան երկու նշանակալից շրջաններ — Ս. Նազարեանը որպէս մշակութային ազգութեան եւ մշակութային ֆաղափանցութեան գաղափարախօս, եւ Մ. Փոքրուզալեանը՝ իբրեւ ֆաղափական յեղափոխութեան ռահվիրա: Գիւզալեանը տալիս է ո՛չ միայն այդ երկու խոշոր անձերի գաղափարներն ու գործը, այլ եւ ժամանակաշրջանի պայմաններն ու փիլիսոփայութիւնը, ինչ որ պակաս կարեւոր չէ: Գիւզալեանի վերլուծական միտքը քափանցում է պատմական դէմքերի ու խնդիրների խորքը եւ գունագեղ վերծննդով պատկերացնում է ժամանակը, գործերն ու գործիչները: Մանաւանդ հայ իրականութիւնը մօտէն նանաչելու փափագ ունեցող երիտասարդութեան համար խիստ քանգագին սնունդ են Գիւզալեանի յօդածները:

Ս. Վ.Ր.

